

XORIJIY VA MAHALLIY TAJRIBADA O'QITUVCHILAR FAOLIYATINI KUZATISH METODIKALARINING QIYOSIY TAHLILI

Usmonov Ismoil Ibrohimovich

Buxoro innovatsiyalar universiteti 2 - kurs magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18865193>

Annotatsiya. O'qituvchilarning kasbiy faoliyatini kuzatish va baholash zamonaviy ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismidir. Mazkur maqolada xorijiy va mahalliy tajribada qo'llaniladigan o'qituvchilar faoliyatini kuzatish metodikalarining qiyosiy tahlili amalga oshirilgan. Tadqiqotda AQSh, Buyuk Britaniya, Finlandiya, Singapur, Yaponiya, Janubiy Koreya kabi rivojlangan mamlakatlar hamda O'zbekiston Respublikasida qo'llaniladigan kuzatuv metodikalari, baholash mezonlari, tashkiliy shakllari va pedagogik yondashuvlar chuqur o'rganilgan. Maqolada turli mamlakatlarning milliy ta'lim tizimlarida o'qituvchi faoliyatini monitoring qilish modellari, professional standartlar asosida kuzatuv tizimini tashkil etish usullari, hamkorlikdagi kuzatuv, video tahlil, portfollio metodi, o'z-o'zini baholash kabi zamonaviy metodikalar tahlil qilingan. Qiyosiy tahlil natijasida xorijiy tajribaning ilg'or jihatlari aniqlangan va ularni mahalliy ta'lim amaliyotiga moslashtirib qo'llash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchilar faoliyatini kuzatish va baholash tizimini takomillashtirish uchun nazariy va amaliy asos yaratadi.

Kalit so'zlar: o'qituvchi faoliyati, kuzatuv metodikasi, qiyosiy tahlil, xorijiy tajriba, mahalliy tajriba, professional standartlar, pedagogik monitoring, baholash mezonlari, hamkorlikdagi kuzatuv, zamonaviy yondashuvlar.

Jahon ta'lim tizimlarining taraqqiyoti o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini doimiy rivojlantirish va ularning faoliyatini muntazam kuzatib borish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda.

XXI asr ta'lim paradigmasida o'qituvchi nafaqat bilim uzatuvchi, balki o'quv jarayonini loyihalashtiradigan, innovatsion texnologiyalarni qo'llaydigan, o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ko'makladigan professional mutaxassis sifatida qaraladi. Bu esa o'qituvchilar faoliyatini baholash va monitoring qilishning ilmiy asoslangan, samarali metodikalarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish masalasini dolzarb qiladi.

Turli mamlakatlar o'z milliy ta'lim tizimlarining xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'qituvchilar faoliyatini kuzatish va baholashning o'ziga xos modellarini yaratgan. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, samarali kuzatuv metodikasi nafaqat o'qituvchilarning hozirgi faoliyat darajasini aniqlashga, balki ularning kasbiy o'sishiga, metodik mahoratini oshirishga ham xizmat qiladi. Biroq har bir milliy tajribaning o'ziga xos konteksti, madaniy xususiyatlari, ta'lim tizimining tuzilishi mavjud bo'lib, bu metodikalarni to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish emas, balki tanqidiy tahlil qilish va mahalliy sharoitlarga moslashtirib qo'llash zarurligini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi so'nggi yillarda chuqur isloh qilinmoqda va bu jarayonda xorijiy ilg'or tajribadan o'rganish, eng yaxshi amaliyotlarni o'rganib chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchilar faoliyatini kuzatish va baholash tizimini takomillashtirish "Ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi"da ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan.

Bu vazifani amalga oshirish uchun xorijiy tajribani chuqur o'rganish, mahalliy amaliyot bilan qiyoslash va ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish zarur.

Qiyosiy pedagogika fani turli mamlakatlar ta'lim tizimlarini tahlil qilish, ularning umumiy va o'ziga xos jihatlarini aniqlash, musbat tajribalarni umumlashtirish metodologiyasini taqdim etadi. O'qituvchilar faoliyatini kuzatish metodikalarining qiyosiy tahlili ham aynan shu metodologik asosga tayanadi va turli milliy modellarning nazariy bazasi, amaliy amalga oshirilishi, samaradorligi, afzalliklari va cheklovlarini o'rganishni nazarda tutadi. Bunday tahlil nafaqat xorijiy tajribadan o'rganishga, balki mahalliy tajribaning o'ziga xos qimmatli jihatlarini ham anglashga yordam beradi.

Xorijiy mamlakatlarda o'qituvchilar faoliyatini kuzatish va baholash tizimlari bir necha asosiy modellar doirasida shakllangan. Birinchi model - Anglo-Amerika modeli - AQSh va Buyuk Britaniyada keng qo'llaniladi va standartlashtirilgan kuzatuv vositalari, aniq mezonlar tizimi, tashqi baholash elementlari bilan tavsiflanadi. Bu modelda o'qituvchilar faoliyati rasmiy, tizimli baholashdan o'tadi va natijalar ularning karyera o'sishi, rag'batlantirish tizimlari bilan bevosita bog'langan. AQSh ta'lim tizimida Charlotte Danielson tomonidan ishlab chiqilgan "Framework for Teaching" (O'qitish uchun ramka) modeli keng tarqalgan bo'lib, u o'qituvchi faoliyatining to'rt asosiy domenini qamrab oladi: rejalashtirish va tayyorgarlik, sinf muhitini yaratish, o'qitish, professional mas'uliyat.

Har bir domen bir necha komponent va elementlarga bo'linadi va to'rt darajali rubrikalarda baholanadi: samarasiz, rivojlanayotgan, samarali, yuqori samarali. Bu model aniq, operatsional mezonlar tizimini taqdim etadi va kuzatuvchilar uchun tushunarli yo'riqnoma hisoblanadi.

AQShning ko'plab shtatlarida o'qituvchilarni baholash tizimi bir necha komponentni birlashtiradi: to'g'ridan-to'g'ri dars kuzatuv, o'quvchilarning o'quv yutuqlari dinamikasi, o'qituvchining professional rivojlanish portfoili, o'quvchilar va ota-onalardan olingan fikr-mulohazalar. Dars kuzatuv yillik rejaga muvofiq o'tkaziladi, oldindan rejalashtirilgan va kutilmagan kuzatuvlar aralash qo'llaniladi.

Buyuk Britaniyada o'qituvchilar faoliyatini kuzatish va baholash Ofsted tomonidan ishlab chiqilgan ramka asosida amalga oshiriladi. Bu ramka maktablarni va o'qituvchilarni baholashning umumiy mezonlarini belgilaydi va to'rt asosiy yo'nalishni o'z ichiga oladi: ta'lim sifati, shaxsiy rivojlanish va farovonlik, xulq-atvor va muomala, rahbarlik va boshqaruv. Britaniya modelining o'ziga xosligi shundaki, u nafaqat alohida o'qituvchi faoliyatini, balki butun ta'lim muassasasining samaradorligini kompleks baholashga qaratilgan. O'qituvchilar faoliyati kuzatuv davomida ularning o'quvchilar bilan ishlash usullari, o'quv materialini taqdimlash mahorati, o'quvchilarning turli ehtiyojlariga javob berish qobiliyati, progress qilishlarini baholash metodlari tahlil qilinadi.

Ikkinchi model - Skandinaviya modeli - Finlandiya, Shvetsiya, Norvegiyada qo'llaniladi va o'qituvchilarning yuqori avtonomiyasi, o'z-o'zini baholash, professional hamjamiyatlar doirasida o'zaro kuzatuv prinsiplariga asoslanadi. Finlandiya modeli ko'plab jihatdan Anglo-Amerika modelidan tubdan farq qiladi. Finlandiyada o'qituvchilar yuqori darajada professional avtonomiyaga ega va ularning faoliyatini tashqi kuzatuv va nazorat minimallashtirilgan.

Finlandiya ta'lim tizimida o'qituvchilarga ishonch va hurmat yuqori darajada bo'lib, ular o'z pedagogik qarorlarini mustaqil qabul qilish huquqiga ega.

O'qituvchilar faoliyatini baholash asosan o'z-o'zini tahlil qilish, refleksiya, professional hamjamiyatlar doirasida hamkasblar bilan o'zaro kuzatuv va fikr almashish orqali amalga oshiriladi. Finlandiyada o'qituvchi bo'lish uchun magistratura darajasidagi ta'lim talab qilinadi va bu o'qituvchilarning yuqori malaka darajasini ta'minlaydi, shu sababli tashqi nazoratga kam ehtiyoj tug'iladi. Finlandiya maktablarida o'qituvchilar bir-birining darslarini muntazam kuzatadilar, lekin bu kuzatuv nazorat maqsadida emas, balki o'zaro o'rganish, tajriba almashish, pedagogik bilimlarni boyitish maqsadida amalga oshiriladi. Direktor yoki maktab rahbariyati o'qituvchilar bilan yiliga bir necha marta rivojlanish suhbatlari o'tkazadi, bu suhbatlarda o'qituvchining professional ehtiyojlari, qiziqishlari, rivojlanish rejalari muhokama qilinadi.

Uchinchi model - Sharqiy Osiyo modeli - Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapurda rivojlangan bo'lib, hamkorlikdagi dars o'rganish, kollegial kuzatuv, intensiv professional rivojlanish bilan ajralib turadi. Yaponiyada "Lesson Study" deb ataladigan noyob metodika keng qo'llaniladi. Bu metodika o'qituvchilarning bir guruhi tomonidan birgalikda dars rejalashtirishni, uni kuzatishni va chuqur tahlil qilishni nazarda tutadi. Lesson Study tsikli bir necha bosqichdan iborat: muammoni aniqlash va maqsad qo'yish, darsni hamkorlikda rejalashtirish, tadqiqot darsini o'tkazish va kuzatish, darsni tahlil qilish va qayta ko'rib chiqish, darsni takomillashtirib qayta o'tkazish, natijalarni umumlashtirish va tarqatish.

Bu jarayon o'qituvchilar o'rtasida chuqur professional muloqot, pedagogik fikrlashni rivojlantirish, o'qitish amaliyotini doimiy yaxshilash madaniyatini yaratadi. Lesson Study metodikasida kuzatuv nafaqat o'qituvchi faoliyatiga, balki birinchi navbatda o'qituvchilarning o'rganish jarayoniga qaratilgan. Kuzatuvchilar o'qituvchilarning qanday o'rganayotganini, qaysi hollarda qiynalayotganini, qanday yordam kerakligini kuzatadilar va tahlil qiladilar. Darsdan keyin o'tkaziladigan tahlil sessiyalari juda batafsil bo'lib, o'qituvchilar o'z kuzatishlarini baham ko'radilar, darsning samarali jihatlari va yaxshilanishi kerak bo'lgan tomonlarini muhokama qiladilar.

Singapur ta'lim tizimida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi uchun batafsil model ishlab chiqilgan bo'lib, bu model "V3SK" ramkasi - Values, Skills, Knowledge atrofida tuzilgan.

Singapurda o'qituvchilarning karyera yo'li aniq belgilangan va har bir bosqich uchun kutilayotgan kompetensiyalar aniqlangan: boshlang'ich o'qituvchi, tajribali o'qituvchi, yetakchi o'qituvchi, mentor o'qituvchi, master o'qituvchi. Har bir darajaga o'tish uchun o'qituvchi o'z kompetensiyalarini namoyish etishi kerak va bu jarayonda kuzatuv muhim rol o'ynaydi. Singapur modelida o'qituvchilarni baholash tizimli, rejali va ko'p qirrali bo'lib, dars kuzatuvi, portfolyo tahlili, hamkasblar baholovi, o'z-o'zini baholash elementlarini o'z ichiga oladi.

Janubiy Koreya ta'lim tizimida o'qituvchilar faoliyatini baholash uchun kompleks yondashuv qo'llaniladi. O'qituvchilar yiliga bir necha marta rasmiy baholashdan o'tadilar, bu jarayonda ularning dars o'tish mahorati, o'quv materiallarini tayyorlash qobiliyati, o'quvchilar bilan o'zaro munosabat yuritish ko'nikmalari, professional rivojlanish faolligi baholanadi. Janubiy Koreyada o'qituvchilarning professional rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar mavjud va o'qituvchilarning bu imkoniyatlardan foydalanishi ularning baholashida muhim mezon hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida o'qituvchilar faoliyatini kuzatish va baholash tizimi o'z tarixiy rivojlanish yo'lini bosib o'tgan va hozirgi kunda yangilanish jarayonida.

Sovet davrida shakllangan kuzatuv tizimi asosan me'yoriy-nazorat xarakteriga ega bo'lib, o'qituvchilarning o'quv dasturi talablariga rioya qilishlari, darslarning rejaga muvofiq o'tkazilishi kabi jihatlariga e'tibor qaratilgan. Mustaqillik yillarida, ayniqsa so'nggi o'n yilda ta'lim tizimidagi islohatlarga parallel ravishda o'qituvchilarni baholash metodikasi ham o'zgarishlar kiritilmoqda.

Hozirgi vaqtda O'zbekistonda oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchilarning faoliyatini baholash bir necha shaklda amalga oshiriladi. Birinchidan, o'quv ishlari bo'yicha prorektor yoki kafedra mudiri tomonidan o'tkaziladigan darsga tashrif va kuzatuv. Ikkinchidan, kafedra yig'ilishlarida o'tkaziladigan ochiq darslar va ularning jamoaviy muhokamasi. Uchinchidan, talabalar tomonidan o'tkaziladigan so'rovnomalar va o'qituvchi faoliyatini baholash.

To'rtinchidan, o'qituvchining yillik hisoboti va o'z faoliyatini tahlili. Beshinchidan, attestatsiya komissiyasi tomonidan o'tkaziladigan kompleks baholash.

Xulosa

Xorijiy va mahalliy tajribada o'qituvchilar faoliyatini kuzatish metodikalarining qiyosiy tahlili bir qator muhim xulosalar chiqarishga imkon beradi. Birinchidan, rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarni kuzatish va baholash tizimi samarali bo'lishi uchun u aniq standartlar va mezonlarga asoslangan, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga yo'naltirilgan, ishonch va hurmat muhitida amalga oshiriladigan bo'lishi kerak. Ikkinchidan, turli mamlakatlar o'z milliy-madaniy kontekstlaridan kelib chiqqan holda o'ziga xos modellarni yaratgan va bu modellarning har biri o'z afzalliklari va qo'llanish doirasiga ega.

Qiyosiy tahlil Anglo-Amerika modelining standartlashtirilganligi va aniq mezonlar tizimi, Skandinaviya modelining o'qituvchilar avtonomiyasiga va o'z-o'zini baholashga e'tibor berishi, Sharqiy Osiyo modelining hamkorlikdagi kuzatuv va professional hamjamiyatlar madaniyati kabi o'ziga xos xususiyatlarini aniqladi. Har bir modelning kuchli jihatlar boshqa kontekstlarda ham qo'llanilishi mumkin, ammo bu to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish emas, balki tanqidiy o'rganish va moslashtirib joriy etish orqali amalga oshirilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayeva Sh.A. O'zbekiston oliy ta'lim tizimida o'qituvchilar faoliyatini baholash: holati va istiqbollari. // Pedagogika jurnali. – 2021. – №3. – B. 45-52.
2. Azizxo'jayeva N.N., Muxammadjonova S.T. Xorijiy mamlakatlar oliy ta'lim tizimlarida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi. – Toshkent: TDPU, 2020. – 256 b.
3. Danielson Ch. Enhancing Professional Practice: A Framework for Teaching. – Alexandria: ASCD, 2013. – 198 p.
4. Hargreaves A., Fullan M. Professional Capital: Transforming Teaching in Every School. – New York: Teachers College Press, 2012. – 227 p.
5. Lewis C., Perry R., Hurd J. Improving Mathematics Instruction Through Lesson Study: A Theoretical Model and North American Case. // Journal of Mathematics Teacher Education. – 2009. – Vol. 12. – P. 285-304.